

Varga Norbert

A kartellszerződések célja a két világháború közötti időszakban Magyarországon

A két világháború közötti időszakban jelentősen megváltoztak a gazdasági körülmények, amelyek a jogfejlődésre is hatást gyakoroltak, ami igaz a magán- és kereskedelmi jogi viszonyokra is. A századfordulót követően a gazdasági versenyt korlátozó megállapodásokat nem tekintették minden esetben automatikusan jó erkölcsbe ütközőnek, hanem csak akkor, ha olyan tevékenységet folytattak, ami már közérdekbe ütközött. A bíróságok esetről esetre vizsgálták a kartellszerződések érvényességét. Ez azt jelentette, hogy a kartellszerződések bíróságok általi megítélésében párfordulás következett be a 20. század első felében.¹ Az igazi változást az 1931. évi kartelltörvényünk elfogadása jelentette,² hiszen ez a jogszabály bizonyos feltételek teljesülése mellett legalizálta a kartelleket. Ez pedig azt eredményezte, hogy a kartelleket felügyelet alá helyezték, és a működésüket a közérdek céljából kontrollálni kívánták.³ Az állam oldaláról ez volt a legfontosabb cél, amit a kartellekkel szemben törvényhozási úton rögzítettek. A kérdés az, hogy a kartellek valós célja mi volt, mi mozgatta és tartotta életben a vállalkozásokat a vizsgált időszakban.

A kartellmagánjog egyik legfontosabb eleme a kartellszerződés. A szakirodalom alapvetően adós maradt a kartellek működésének vizsgálatával levéltári források alapján. E tanulmányban arra vállalkozom, hogy röviden bemutassam a kartellek célját a Budapest Főváros Levéltára és a MNL Országos Levéltár Gazdasági Levéltári Főosztályának iratai között megtalálható kartellszerződések alapján, tisztelegve ezzel Horváth Attila szakmai munkássága előtt, valamint köszöntve születésnapja alkalmából kedves kollégámat.

¹ A K 138618 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K 21 pályázati program finanszírozásában valósult meg (a projekt címe: A magánjog fejlődése a két világháború között). HOMOKI-NAGY 2017; SZABÓ 2017a; 2017b: 489–490; PÉTERVÁRI 2020.

² STIPTA 2016: 60–63.

³ SZABÓ 2016; 2017c.

A kartellmagánjogot alapvetően nem szabályozták 1931-ben, aminek következtében az általános magánjog és kereskedelmi jog releváns szabályait kellett alkalmazni.⁴ A kartellszerződéseknek sem voltak kögens részei, de a gyakorlat alapján kimutatható, hogy voltak rendszeresen visszatérő elemek. Ezek közül jelen tanulmányban a kartellek célját kívánom bemutatni, amivel a szakirodalom alapvetően nem foglalkozott. Szükségesnek tartom a kartellcél vizsgálatát, mert ez az, ami meghatározta a kartellszerződések további tartalmi elemeit. A kartellcélokkal összhangban szabályozták a kartellbe tömörült cégek tevékenységét. A kartellcéllal indokolták a kartellek létrejöttének szükségességét. Azt azonban előre kell bocsátani a levéltári források alapján, hogy nem minden kartellszerződésben szerepelt nevesítve a kartellcél.

Mielőtt rátérnénk a levéltári források elemzésére, nézzük meg, hogy a törvényalkotás során felmerült-e a kartellek céljának vizsgálata, valamint azt, hogy a szakirodalomban hogyan jelent meg a kartellcél bemutatása. Az 1931. évi kartelltörvényünk országgyűlési vitája során is szóba került a kartellek célja, bár azt el kell ismerni, hogy nem ez képezte a vita neuralgikus pontját. Ki kell emelni Csik József képviselő felszólalását, aki a következőt mondta: „A kartell azzal a hamis jelszóval alakult, hogy célja az ipari termelés megszervezése és az üzemvitel racionálisabbá tétele. A valóságban azonban ez csak szemfényvesztés volt a kartell részéről, mert az igazi célja a gazdasági verseny megszüntetése és ez által a termelési haszonnak, a profitnak a felhajtása.”⁵ A törvényjavaslat indokolása a következőt tartalmazta a kartellek céljával kapcsolatban. „[A kartell] megállapodásnak vagy határozatnak további és gazdaságilag leglényegesebb tartalma a kötelezettség megállapításának közvetlen célja, ami itt a gazdasági verseny szabályozása. Ez a szabályozás legtöbbször a verseny korlátozásával kapcsolatos, de más módon (pl. üzleti feltételek megállapításával) is történhetik.”⁶ Itt olyan kartell-megállapodásokról volt szó, amelyek célja, hogy előre és huzamosabb időre meghatározzák a kartelltagok követendő magatartását.

A kartellek célja nem volt más, mint a „verseny korlátozása, tökéletesebb alakjaiban a verseny kizárása”.⁷ Ez alapvetően nem jelentett mást, mint elsődlegesen a termelés és az eladás szabályozását, valamint az ár meghatározását. Ráth Zoltán volt az a jogtudós, aki kitért összefoglaló munkájában a kartellek céljának és jellegének bemutatására.

⁴ HORVÁTH 2004; STIPTA 2015.

⁵ Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója 1931 (a továbbiakban KN): 344. Ezt a célt emelte ki a kartelltörvényünk országgyűlési vitája alkalmával Moser Ernő. KN 123. Lásd még Görgey István felszólalását, aki szintén az áremelkedést emelte ki. KN 314.

⁶ 1931. évi XX. törvénycikk indokolása a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról.

⁷ A kartellekről 1900: 524.

„Ha a kartellszerződések magok céljukat többé-kevésbé szépen hangzó kitételekkel írják is körül – ha a válságok elkerülését, a túltermelés megakadályozását, az egészségtelen verseny megszüntetését stb. hozzák is fel: nem kell hozzá nagy éleselműség, hogy a célzt röviden: a vállalkozói nyereség biztosításában és növelésében találjuk meg. Azért a keserű lemondás a szabad kezdeményezésről, a teljes autonomiáról, hogy tiszte és pedig minél nagyobb nyereséget, minden vállalkozói tevékenység eme természetes végcélját, biztosabban elérhessék.”⁸

A kereskedelmi jog nemzetközileg is elismert kutatója, Kuncz Ödön szerint a kartell célja „a termelésnek a fogyasztóhoz való idomítása, azaz a szabad verseny megszüntetése vagy legalább is lényeges korlátozása”.⁹

A szakirodalomban a kartellek céljával a kartellek osztályozása kapcsán is találkozhatunk. Előzetesen meg kell jegyezni, hogy jelen tanulmány keretében a kartellek osztályozásának részletes bemutatására nem vállalkozom. A hazai kartellek vonatkozásában a szakirodalomban számos osztályozást figyelhetünk meg, ami szorosan összefüggött a kartellek céljával.

Baumgarten Nándor és Meszlény Artur a kartelleket három csoportba osztotta, amelyek közül az elsőbe azok a kartellek tartoztak, amelyek a „verseny szimptomáinak leküzdését célozzák”, vagyis a kondíció- és a termelési kartellek, a másodikba azok a kartellek kerültek, amelyek a „versenyzés motívumait” szüntették meg vagy korlátozták (nyereségkontingentáló kartellek), a harmadikba pedig azokat a kartelleket (a fogyasztást felosztó és eladási kartelleket) sorolták, amelyek a versenyt megszüntették.¹⁰ Az első csoportba tartozó kartellek esetében a cél az eladás feltételeinek meghatározása, a minimálárak rögzítése és azok fokozatos felemelése, a vállalkozói nyereség növelése, az üzemkorlátozások vagy az üzembeszünetések bevezetése volt. A második csoportba tartozó nyereségkontingentáló kartellek legfontosabb célja a fogalomba jutó árumennyiség előzetes felosztása (kontingentálása) volt a vállalkozók között. A harmadik csoportba tartozó kartellek célja az volt, hogy a fogyasztást a tagok között megfelelően rendezze, és ezzel a versenyt kizárja. Az eladási kartellek esetében a cél pedig a rendelkezések és a megbízások elosztása volt a kartelltagok között, amely célra általában külön szervezetet állítottak fel.¹¹

A kartelleket céljuk szerint is lehet osztályozni. „A kartelek vagy az árak és üzleti feltételek meghatározásával, vagy a termelés korlátozásával, vagy az ügyletkötések körüli verseny kiküszöbölésével igyekeznek céljukat elérni.”¹² Dobrovics Károly ez alapján

⁸ RÁTH 1900: 14.

⁹ A Magyar Jogászegylet Gazdaságijogi Intézete május hó 8., 14. és 16-án rendezte kartellankétjét (1929): 168. Lásd még HORVÁTH 2006: 183–189.

¹⁰ BAUMGARTEN–MESZLÉNY 1906: 83.

¹¹ BAUMGARTEN–MESZLÉNY 1906: 84–92.

¹² DOBROVICS 1934: 323.

a kartelleket három fő csoportba osztotta, amelynek következtében az elsőbe az árkartelleket és a kondíciókartelleket, a másodikba az üzemkorlátozó kartelleket, a harmadikba a terület-biztosító kartelleket és a vevővédelmi kartelleket sorolta.¹³

Harasztosi Király Ferenc is foglalkozott a kartellek céljával, pontosabban azzal, hogy a kartellcél a kartellfogalom szükségképpeni eleme-e, vagy sem. Véleménye szerint a kartellek esetében az eredményen van a hangsúly. „A kartellek adottságok, vállalatok meglévő és működő, a piacra nevezetes hatást kifejtő egybekapcsoltságai; gyakorlatilag a legcélravezetőbb, ha ezeknek a gazdasági képleteknek de facto szervezetében és működésében keressük azokat a naturálékát és esszenciálékát, amelyek a kartellfogalom kialakításához szükségesek.”¹⁴ A kartellek monopóliumra, haszonszerzésre és rentábilis termelésre jöttek létre alapvetően. Harasztosi szerint egy célt nem lehet a kartell általános céljaként meghatározni. A cél helyett inkább a kartell valóságos gazdasági hatalmát kell vizsgálni, a tényleges gazdasági eredményt kell elemezni. „Ehhez képest a kartelleket úgy határozzuk meg, hogy ezek azonos vagy összefüggő tárgyú, önálló vállalatoknak a versenyt tartósan korlátozó, vagy kikapcsoló és tömörülésükből folyó gazdasági túljelükénél fogva a piacot irányító összefoglaltságai.”¹⁵ A „kartellfajok” felsorolását és részletes ismertetését – például kondíciókartell, árkartell, árszámító/kalkulációs kartell, piacosztó vagy területelosztó (*rayon*) kartell, vevőkört védő kartell, kontingentáló kartell, árlejtési (szubmissziós) kartell – megelőzően kiemelte a kartellek legfontosabb célját: „a bennük tömörült vállalkozók nyereségtörekvéseinek kielégítését, válságok idején való megvédésüket és a gazdasági élet fegyelmezett rendjének autonóm eszközökkel megóvását.”¹⁶

Ranschburg Nándor szerint a kartellek végső célja, „hogy az áraknak a vállalkozókra káros alakulását megakadályozza, és oly árakat biztosítson, amelyek a kartelben egyesült vállalkozók érdekeinek a legjobban megfelelnek”.¹⁷ Véleménye szerint a piac szervezése, a termelés racionalizálása nem célja a kartelleknek, hanem inkább eszköze. Ranschburg szerint a kartellek „magángazdasági célok” végett jöttek létre. A kartellek valós célja a kartelltagok érdekeinek előmozdítása a piaci árak befolyásolásával.¹⁸

Ezt követően rátérek a kartellszerződések releváns részeinek elemzésére. Véleményem szerint a levéltári források alapján a kartellek céljait két nagy csoportba lehet sorolni. Az első kategóriába tartoznak azok a szerződések, amelyekben a gazdaságos gyártás és a racionalizálás jelenik meg fő célként. A második csoportba azokat a szerződéseket

¹³ DOBROVICS 1934: 323.

¹⁴ HARASZTOSI KIRÁLY 1936: 122.

¹⁵ HARASZTOSI KIRÁLY 1936: 123.

¹⁶ HARASZTOSI KIRÁLY 1936: 195.

¹⁷ RANSCHBURG 1931: 26.

¹⁸ RANSCHBURG 1931: 26.

sorolhatjuk, ahol a cél ettől már konkrétabb, vagyis a termelés, az elosztás, a forgalom, az eladás vagy a szállítás koordinálása is megjelenik. Előjáróban kijelenthetjük, hogy a kartellek célja a nyereség fokozása és a verseny kiküszöbölése, vagy legalábbis korlátozása volt.¹⁹ Legtöbbször a cél nem jelent meg „vegytiszta” formában, hanem azok kombinációját figyelhetjük meg.

Az első csoportba tartozik a vörösrézről készült lemezek, bádógok, szalagok, csövek, rudak, huzalok és csupasz kábelek gyártására és értékesítésére vonatkozó kartellegezmény, amelyet a Felten és Guillaume Kábel-, Sodrony- és Sodronykötélgyár Rt., a Fémáru-, Fegyver- és Gépgyár Rt., a Magyar Rézhengerművek Rt. és a Weiss Manfréd Acél- és Fém-művei Rt. hozott létre abból a nem titkolt célból, hogy a gyártást racionalizálják és a külföldi versenyt leküzdjék.²⁰

A fésűsgyapjúfonal-egyezményt a Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár Rt., a Soproni Fésűsfonalgyár, Vöslau Fésűsfonalgyár Rt. fióktelepe, a Kokron József és Fiai, a Kötszövőtárugyár, a Kistarcsai Fésűsfonalgyár Rt., az Első Rákospalotai Kötő- és Kötőszövőgyár Rt. és a Csepeli Fésűsfonalgyár Rt. kötötték. A megállapodás célja, hogy a gyárankénti szállítások megfelelő arányosítása révén a termelést gazdaságosabbá tegyék. Olyan állandó árpolitikát határoztak meg, amely a hazai gyapjútermelők, valamint a belföldi fogyasztók érdekeit is szem előtt tartja. A fizetési és a szállítási feltételeket is szabályozni kívánták, figyelembe véve a fonógyáraknak, valamint a vevőknek a mindenkori gazdasági helyzetét és teljesítő-képességét. Végső célként a hitelnyújtás szabályozását fogalmazták meg általánosságban az egyezményben.²¹

Az áramszámláló kartellt a Ganz és Társa Villamossági-, Gép-, Wagon- és Hajógyár Rt. és a Hajós és Szántó Elektromos Gyára Rt. budapesti cégek kötötték, amely megállapodásban pontosan rögzítették annak célját. A felek elhatározták, hogy a gazdaságos gyártás, valamint a fogyasztók igényeinek megfelelő, belföldön gyártott, elsőrendű minőségű gyártmányok szállításának lehetővé tétele érdekében a megállapodás tárgyát képező számlálók kapcsán jelentkező belföldi szükséglet fedezésének felosztását koordinálják.²²

A műselyem crepe de chine és a műselyem marocain egyezményben a cégek (Hun-gária, Soproni selyem, Szentgothárd, Goldberger, Adria, Kammer, Kispesti textil, Filtex, Kispesti selyem, Trebitsch, Carpathia, Dr. Händler, Hoffer és társa, Continental, Tolnai

¹⁹ TRÓCSÁNYI 1910: 77.

²⁰ Kartell megállapodás vörösrézről készült lemezek, bádógok, szalagok, csövek, rudak, huzalok és csupasz kábelek gyártására és értékesítésére. HU-MNL-Z 466-D-19.

²¹ Kartell ügyek: Fésűs-gyapjúfonal kartell egyezmény iratai, 1937–1947. HU BFL XI.533.C 2. kisdoboz [1].

²² Áramszámláló kartell tárgyában megállapodások, jegyzőkönyvek stb. 1926–1948. HU-MNL-OL-Z 425-C-20.

textil, Dénes István)²³ megállapodtak arra nézve, hogy a sima műselyem crepe de chine és a sima műselyem marocain elnevezésű szövetgyártmányaikra vonatkozóan a termelés gazdaságosabbá tétele és a belföldi szükségletek minél előnyösebb kielégítése érdekében megtesznek minden szükséges intézkedést. A megállapodás célja az volt, hogy a gyártmányok minőségének egységes elvek szerint leendő szabályozása (standardizálás) által a termelést racionalizálják. Olyan árpolitikának az életbe léptetésére törekedtek, amely számol a belföldi fogyasztók vásárlóképességével és minőségbeli igényeivel. A fizetési és a szállítási feltételeket egységesen kívánták szabályozni, egyaránt figyelembe véve a gyárak, valamint a fogyasztók gazdasági helyzetét és teljesítőképességét.²⁴

A szállító- és emelőkartellben részt vevő felek (Magyar Waggon- és Gépgyár Rt., Ganz és Társa-Danubius Villamossági-, Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt., Roessemann és Kühnemann Gépgyár, Bányagépek és Mechanikai Szállítóberendezések Gyára Rt., Laufer József gépgyár) elhatározták, hogy a racionális gyártás érdekében a következő szállítóberendezések (elektromos csigaszor, mindennemű kézi vagy más hajtású daruk, markolók, tolópadok, kocsiemelő berendezések kézi és elektromos üzemre, vagonbuktatók, körbuktatók, vagonvontató berendezések zárt és nyitott kötéllel, bánya- és szállítógépek, bányavitlák és tartozékai, elektromos csörlők (*spill*), gözcsörlők, sodronykötélpályák, függővasutak, hányópályák, komplett szénosztályozó berendezések, szénórló berendezések, kazánházi szén- és salakszállító berendezések, fix és transzportábilis szállítószalagok, szállítócsigák, serleges felvonók, zsákfelvonók, rázócsúszdák, siklók, ferde felvonók, láncos felvonók, végnélküli kötélzállító berendezések, gabonatarhági berendezések és szárazkotrók) kapcsán a felmerülő belföldi szükségletet lehetőleg közös egyetértésben fogják kielégíteni. A felek azt is elhatározták, hogy a résztvevők egy közös bizalmi személyt választanak e cél megvalósítása érdekében. Minden olyan ajánlati felszólítást, amely a felsorolt anyagok bármelyikére vonatkozott, be kellett jelenteni a bizalmi személynek. A bizalmi személy az értesítések alapján az ajánlattételre felszólított gyárakat közös megbeszélésre összehívhatta egyeztetés céljából. Azt is rögzítették, hogy a munkák felosztásánál elsősorban a racionális gyártás követelményeit kell szem előtt tartani. A bizalmi személy munkája során a megállapodásban lefektetett alapelveknek megfelelően járt el, valamint a rendelkezésére bocsátott, illetőleg tudomására juttatott adatok tekintetében titoktartás kötelezte.²⁵ A felek abban is megállapodtak, hogy Kende Tódor

²³ A gyárak részesedési hányadát meghatározó táblázatban feltüntetett nevek. Kartell ügyek: Műselyem crepe de chine és műselyem marocain – egyezmény. HU BFL XI.515.C 2. kisdoboz [4].

²⁴ Kartell ügyek: Műselyem crepe de chine és műselyem marocain – egyezmény. HU BFL XI.515.C 2. kisdoboz [4].

²⁵ Szállító- és emelő berendezésekre kartell: levelezés, megállapodások, jelentések stb. 1927–1937. HU-MNL-OL-Z 425-6-32.

m. kir. kormányfőtanácsost, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének ügyvezető igazgatóját kéri fel a bizalmi személy tiszttségére.

A gyártás racionalizálása általában mint a kartellek fő célja jelent meg a megállapodásokban, ami azt jelentette, hogy a kartellbe tömörült vállalatok ezt kiegészíthették további célokkal. A második csoportba azokat a szerződések kerültek, ahol alapvetően a termeléssel és a fogyasztással összefüggésben határozták meg a kartellcélokat, valamint e tevékenységi körrel kapcsolatban nevesítettek további célkitűzéseket.

A Délkárpáti Kőolajfinomító és Kereskedelmi Rt., a Vitéz Egerváry Sándor és társai, az Erdélyi Magyar-Olasz Ásványolaj-ipar Rt., a Fanto Egyesült Magyar Ásványolaj-gyárak Rt., a Kőolajfinomítógyár, dr. Motsidlovsky Elek és társa, a Lardoline Olaj-, Zsiradék- és Vegyigyár Rt., a Magyar Olajművek Rt., a Magyarországi Vacuum Olaj Üzemek a m. kir. Kincstár használatában, a Magyar Petroleumipar Rt., a Nyirbogaányi Petroleumgyár Rt., a Péti Nitrogénművek Rt., a Smell Kőolaj Rt., a Steaua Magyar Kőolaj Rt. és a Szőregi Petroleumgyár Rt. „a kormány óhajára a következő megállapodást kötötték”.²⁶ Az ásványolajkartell-megállapodást azért hozták létre, hogy a hazai ásványolaj-finomító gyárak termékeinek „a háború tartalma alatt való kizárólagos elosztása, forgalombahozatala, szállítása, eladása és részbeni tárolása, továbbá ásványolajtermékek behozatalának és ezek forgalombahozatalának, valamint ásványolajtermékek kivitelének kizárólagos lebonyolítása” szabályozását kerüljön a nevezett cégek között.²⁷ E cél megvalósítása érdekében létrehoztak egy külön eladási szervezetet Ásványolaj Központ néven.

A samottgyártmányok forgalomba hozatalára vonatkozó kartellmegállapodást a Kőszénbánya- s Téglagyár Társulat Pesten, a Magnezitipar Rt. magyarországi fióktelepe, valamint a Magyar Kerámiai Gyar Rt. cégek hozták létre, amelynek célja a következő volt: „Jelen megállapodással felek egyrészt samottgyártmányaik belföldi eladását óhajtják szabályozni, másrészt elősegíteni a belföldi piac szükségletének zavartalan ellátását.”²⁸

A magyar gépgyárak kartellmegállapodásának célja az volt, hogy az abban részes gyárak termelését szabályozza a specializálás előkészítése és megkönnyítése, valamint a gyártás olcsóbbá tétele és minőségileg tökéletesítése végett. Ezzel kívánták elérni, hogy „a gyártmányok árai ne emelkedjenek a fogyasztók kárára, viszont a gyárak sikerebben védekezhessenek a külföldi iparral” szemben.²⁹

²⁶ Kartell szerződések, tárgyalások iratai, 1925–1933. HU BFL XI.419 3. kisdoboz [2].

²⁷ Kartell szerződések, tárgyalások iratai, 1925–1933. HU BFL XI.419 3. kisdoboz [2].

²⁸ Kartell és vele kapcsolatos iratok, 1925–1947; Kartell-szerződés és kartell-bejelentési ügyek: Magnezit (1931–1947). HU BFL XI.822 9. kisdoboz.

²⁹ Gépgyárak kartellmegállapodása. HU-MNL-OL-Z 425-3. cs.

Összegzésképp megállapíthatjuk, hogy a kartelleket leginkább céljuk által ismerhetjük meg. A kartellszerződésekben „rendszerint az üzembracionalizálást, a válságok elkerülését, a termelés és a fogyasztás érdekeit és hasonló jól hangzó, sőt közérdekű célokat jelölnek meg olyanokként, amely a kartellcél representálja”.³⁰ A kartellek igazi célja azonban gazdasági cél, hiszen maga a kartell is gazdasági alakulat. A racionalizálás, a fogyasztás és a termelés szabályozása, a piacok megszervezése ugyan gazdasági cél, de ezek csak az eszközök a cél elérése érdekében. A kartell elsődleges célja az áralakulás befolyásolása a kartellben részt vevő vállalatok számára előnyös módon és részükre az elérhető legnagyobb haszon biztosítása. A kartell a tagok szabad rendelkezési jogát korlátozta a célok elérése érdekében. „Ez a cél a gazdasági célra létrejött, termelő vagy kereskedő vállalkozásnál természetes cél és ha a megfelelő keretek között marad, sem gazdaságilag, sem a közérdek szempontjából nem kifogásolható.”³¹

Irodalom- és forrásjegyzék

1931. évi XX. törvénycikk indokolása a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról. Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93100020.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D49>
- A kartellek (1934). *Építőmesterek Lapja – A munkaadó*, 21(29), 1–2.
- A kartellekről (1900). *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye*, 34(20), 520–524.
- A Magyar Jogászegylet Gazdaságijogi Intézete május hó 8., 14. és 16-án rendezte kartellankétjét (1929). *Kereskedelmi Jog*, 26(6), 167–169.
- Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója (1931). XXXIII. kötet. Budapest: Athenaeum.
- BAUMGARTEN Nándor – MESZLÉNY Artur (1906): *Kartelek, Trustök. Keletkezésük – fejlődésük – helyzetük a gazdasági és jogrendben*. Budapest: Grill.
- DOBROVICS Károly (1934): *A kartelek helyzete és működése Magyarországon*. Budapest: Hellas.
- HARASZTOSI KIRÁLY Ferenc (1936): *A kartel*. Budapest: Grill.
- HOMOKI-NAGY Mária (2017): Kartellszerződések a gyakorlatban. *Versenytükör*, 13(Ksz. 6), 4–13.
- HORVÁTH Attila (2004): Az első magyar kereskedelmi társaságokról szóló törvény. *Jogtörténeti Szemle*, 6(4), 7–15.
- HORVÁTH Attila (2006): *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest: Gondolat.
- PÉTERVÁRI Máté (2020): A kivételes hatalomról rendelkező törvény alapján elrendelt moratórium hatása a csődeljárásokra. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 8(2), 25–39.
- RANSCHBURG Nándor (1931): *Karteljog, kartelszervezet. A gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX-ik törvénycikk (karteltörvény) magyarázatával és végrehajtási rendeletekkel*. Budapest: Iparjogvédelmi Egyesület.
- RÁTH Zoltán (1900): Emlékirat a kartellekről. *Központi Értesítő*, 25(94).

³⁰ A kartellek 1934: 1.

³¹ A kartellek 1934: 1.

- STIPTA István (2015): Az első magyar kartelltörvény (1931. évi XX. tc.) dogmatikai jellemzői. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 5(1), 115–131.
- STIPTA István (2016): A gazdasági versenyt szabályzó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. tc. hazai előzményei. *Versenytükkör*, 12 (Ksz. 2), 53–63.
- SZABÓ István (2016): A kartellfelügyelet szervezet és hatásköre az 1931. évi törvénycikk nyomán. *Versenytükkör*, 12 (Ksz. 2), 64–83.
- SZABÓ István (2017a): Az 1931. évi XX. tc. törvénycikk rendes bíróságok előtti gyakorlata. *Versenytükkör*, 13 (Ksz. 6), 35–46.
- SZABÓ István (2017b): Jogesetek az első magyar kartelltörvény gyakorlatából (1931). In HOMICSKÓ Árpád Olivér – SZUCHY Róbert (szerk.): *Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár 60.* Budapest: KRE ÁJK, 489–502.
- SZABÓ István (2017c): A Kartelbíróság (1931). *Jogtörténeti Szemle*, 19(1–2), 11–18.
- TRÓCSÁNYI József (1910): A kartellekről. *Kereskedelmi Jog*, 7(4), 77–81.